

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GELİNLER VE OCAK

Sevilay AYVA*

Giriş

İnsanlık tarihinde, ateşin beş yüz bin yıldan beri yakıldığı bilinmektedir. Bu sürenin başlangıcından itibaren ateşin insan hayatındaki yararları ve gösterdiği gelişme bir yana, onunla ilgili birçok inanma ve tören de ortaya çıkmıştır. Hatta dünya üzerinde, bazı ilkel kavimler arasında ateş bir tapınma unsuru olagelmıştır. Nitekim burada, İran ve Hindistan gibi bazı kültürlerde ateş Tanrılarının olduğunu hatırlamalıyız. Bunun yanında, Yunan mitolojisinde Prometheus ve onun etrafında anlatılan mitlerde de ateşle ilgili uygulamalar bulunmaktadır. Ayrıca bazı Asya, Avrupa ve Afrika milletlerinin, ateş ve onun kullanımı ile ilgili birtakım inanmalarını da bu arada sayabiliriz.

Dünya üzerindeki belli başlı kültürlerin ateşle ilgili düşünüş ve inanış unsurlarına kısaca göz attıktan sonra burada, ateşin Türk düşünce sisteminde yerini almasını sağlayan, onun etrafında gelişen birtakım inanma ve âdetler üzerinde duracağız. Bu sırada, insan psikolojisi ve onun tabiat karşısında davranışının ortaklıkları sebebiyle ateşle ilgili farklı kültürlerde, farklı ırklarda benzer noktaları belirleyebileceğimizi de göstermeye çalışacağız.

Konu

Türklerde ocakla ilgili inanma ve gelenekler; birlik, bütünlük, sağlık, ebedîlik ve Tanrıyla ilgilidir. Düşünce sistemimizde Türk hayatının sürekliliği de ancak Tanrı kut'u ile sağlanmaktadır. İşte bu kutun üzerimizde kalması için her aile ocağının daima yanması gerekiyor. Buna bağlı olarak *ocağın sönmesi*, *ocağın dağılması* ve *ocağın batması* da Tanrı'nın gazabına uğrayıp Tanrı kutu'nun o aileden uzaklaşması ile ilgilidir. İşte aile ocağının, Tanrı ocağı olarak görülmesi sebebiyle de, onun söndürülmesi veya dağıtılması yapılabilecek en kötü fiildir. *Ocağın sönmesi*, ailenin soyunun tükenmesi anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, "Ocak; yuva, ata ve baba ocaklarına dayanmakla değerlendirilirdi." (1) Yani ocağın sahibi, ailede Tanrıyı sembolize eden babada aranıyordu. Çünkü Türk'ü koruyan Tanrı, Türk ülkesini yöneten hakan, ailenin reisi de babadır. Bu yüzden ailede Tanrıyı baba sembolize eder ve

* SÜ. Sosyal Bil. Ens. Türk Dili ve Edeb. Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi / KONYA.

ocağın sahibi de odur. Bu sebepten dolayı onun korunması ve ona saygı duyulması gerekir. Kısaca Türklerde ateş kültürünün, aile ocağı kültü ile yakından ilgili olduğu görülüyor.

Aile ocağı inancının Türk kültüründe yerini bulduğu bir uygulama da düğünlerde gerçekleştirilen âdetlerdir. Türk boyları düğün törenlerinde sıkça rastladığımız ateş, ocak ve bunlarla ilgili olarak uygulanan törenler, bize Türk din ve kültür tarihi içerisinde ateş ve ocak kültürünün köklülüğünü göstermektedir. Şimdi, konuyu aşağıdaki başlıklar altında değerlendirmeye çalışacağız.

a. Türk Destan Geleneğinde Kadınlar ve Ocak

Dünya üzerinde, İran ve Hindistan'da olduğu gibi Türklerde bir ateş kültü yoktur. Buralarda sönmeyen kutsal ateş, evin dışında ve tapınılacak yerlerde yakılır. Türklerde ise kutsal olan, evin içinde bulunan aile ocağıdır. (2) Ailenin sembolü, evin merkezinde bulunan ocaktır. Nitekim, evlilik törenlerimizdeki ocak ve ateşle ilgili inanma ve âdetler de evin merkezinde bulunan bu ocak etrafında gerçekleştirilirdi.

Kuzeydeki Türk gruplarından Yakutlarda evlilik, sönmeyen bir ateş yakma şeklinde ifade edilmektedir. (3) Çünkü evlilik sırasında yeni bir ocak kurulmuş oluyordu. Bu ocağın daima yanması gerekmektedir. Bunun sebepleriyle ilgili bazı bilgileri yukarıda vermiştik. Altay Türklerinin kahramanlık destanlarında **Alıp Manaş** bu düşüncüyü şöyle dile getirir:

"Ak Kağan vardır

Onun erkek yüzü görmeyen

Erkek eli değmeyen

Erke-Karakçı diye kızı vardır.

Ateşim onunla birlikte yanmış." (4)

Alıp Manaş'ın, Erke-Karakçı ile kaderlerinin birleşeceğini, ateşlerinin birlikte yanmasıyla ifade etmesi oldukça dikkat çekicidir. Her hâlde bu, sönmeyen bir ateş yakma fikri ile ilgili olsa gerektir.

Türklerde *ocağın közü*, sahibi erkektir. Fakat ocağa bakan, onu bekleyen, besleyen ise kadındır. Nitekim, Türk kültür tarihinin şaheseri **Dede Korkut Kitabı**'nda "Oğul atanıñ yetiridür iki gözinüñ biridür. Devletlü oğul kopsa ocağınüñ közidür." deniyor. (5) Ateşin kolay elde edilemediği zamanlarda, ateş yakmak için köz ocakta saklanırdı. Dolayısıyla evin ocağı hep yanık kalmak durumundaydı. Böylece ateş, istenildiği zaman kolayca kullanılıyordu. Baba ocağının közü de ancak "devletlü oğul" olabilirdi. Yani aile ocağını da gerektiğinde oğul yanık tutacaktı. Kadın ise bu közün alev almasını sağlayan bir kıvılcım olmalıydı. Türkiye'de Türkmenlerin söylediği "Er obanın alafi, kız evin közüdür." sözünü de burada hatırlatmalıyız.

Biz bu sözün erkek ve kızların sosyal durumları ile ilgili olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu, gelinler için değil kızlar için söylenmişti. Buna göre kızlar evin közü iken ve evde saklanırken erkekler, obanın ateşidirler. Yani tüm obadan sorumlu olabilirler.

Dede Korkut Kitabı'na dönersek burada, kadınlardan bahsederken iyi huylu ve evine sadık olanlar için "Ocağıña bunçılaysın 'avrat gelsün." denir. Kötü huylu ve yuvasına sadık olmayan kadınlara ise "Ocağıña bunçılaysın 'avrat gelmesün." denir. (6) Oğuz Türklerinin kutsal atası **Dede Korkut**'un, kadınları değerlendiren bu deyişlerinde büyük anlamlar yatmaktadır. Yani yeni kurulacak ocak için seçilen kadın, aynı zamanda kutsal ocağın da bakıcısı olarak erkek evine gelmekteydi. Bu sebeple de **Dede Korkut Kitabı**'nda böyle uyarılarda bulunuluyor.

Ocağın ev içerisindeki yerinin ayrıntılı olarak anlatıldığı **Er-Sogotoh** destanında ise kadınlar ve ocak arasındaki ilişkiyi sembolize eden dikkat çekici bölüm şöyledir: "... Evi, onun yurdunun üstünde tıpkı mavi bir duman gibi görünüyormuş. Kırk pencere, kırk köşeli bir evmiş. Her köşesi gümüşten yapılmış imiş. Evin ortasında büyük bir salon varmış. Bu salonda da üç ocak bulunur ve her ocağın üstünde de baca tütermiş. Her ocağın başında da birer kadın oturmuş..." (7)

Destanın bizim elimize geçen şeklinde ise ocak, bunların bacaları ve başlarında duran kadınlar ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Ancak salona girer girmez, bütün eşyaların içerisinde ocağın yerinin ve başlarında duran kadınların özellikle belirtilmiş olması önemlidir. Kadınlara gelince onlar da her hâlde ocağın yanmasını, tütmesini sağlayan, ona bakan, onu besleyen birer muhafız olmalıdırlar. (8) Destanda görülen bu motif, ocak ve kadın ile ilgili Türk düşünce sistemini özetler niteliktedir. **Er-Sogotoh** gibi Tanrı tarafından özel olarak yaratılmış ilk insanın evi ve ocağının da bu özellikleriyle belirtilmesi önemlidir.

Ocağa karşı gösterilen saygının, selâmın yanında, onun kutsallığı, korunması ve bakımı ile ilgili geleneklerin de aile ocağı anlayışıyla ilgili olduğunu düşünüyoruz. Yukarıda sunduğumuz **Er-Sogotoh** destanında karşılaştığımız üç ocağın başındaki üç kadın da bu anlayış gereği ocak bakıcısı olarak onun başında bekliyordu.

Altay Türklerinin mitolojik unsurlarla dolu olan aşağıdaki dualarında da ocağı anne koruyordu.

"Atamızın (çakmak taşıyla) yaktığı alevli ateş!

Anamızın gömdüğü, taş ocak!

Parlak göklere yükselen boz duman! (9)

Bu konular üzerinde etraflıca çalışan **Bahaeddin Ögel**'in dediği gibi, bu duaları tam olarak anlayabilmek çok zordur. Duadan anlayabildiğimiz kadarıyla ocağı anne kuruyor, ateşi

ise baba yakıyor. Bu yorum yine **Ögel**'e aittir. Ancak bugün çoklukla ocağı anne yakar. Bu, eve yeni gelen geline verilen bir görevdir. Hatta bununla ilgili olarak bazı yerlerde gelin adayı olacak kızın ateş yakışına da bakılır. Kırgız Türkleri'ne ait bir geleneğe göre ise Isık Göl civarındaki köylerde, "Yanan ateşi korumak, yani sönmesine mani olmak gelinin görevidir. (10) Nitekim ateşin yalnızca çakmak taşıyla elde edildiği zamanlarda bu zor işi ancak bir erkek yapabiliirdi. Bu, ancak ilkel topluluklarda böyledir. Sonradan bir görev değişimi olsa gerektir. Günümüzde bile böyle durumlarda "Ateşi baba bulup yakar; ocağın başında ocak işleri için ise ana oturur." (11)

Bizim düşüncemize göre **Er-Sogotoh** destanında karşılaştığımız üç ocağın başındaki üç kadın da her hâlde yukarıdaki duada işaret edilen analarla aynı işi görüyordu. Bu, Türk düşünce sistemine uygun bir yorumdur. Altay şamanlarının "ene kömgen tas ocak" yani *ananın gömdüğü taş ocak* sözü de bu açıdan destandaki motifle ilgili görünüyor. (12)

Bugün, Anadolu ve diğer bütün Türk bölgelerinde, kurulan ocağın bakıcısı, koruyucusu olan kadınla, yani gelinle ocak arasında gerçekleşen çeşitli gelenekler mevcuttur. Bunları, gelinin yeni geldiği ocağa selâmı şeklinde özetleyebiliriz. Bu konunun en güzel örneklerinden birini, içerisinde Türk mitolojisinin birçok unsurunu da bulabildiğimiz **Manas** destanında görüyoruz. **Ak-Saykal Hatun**, nikâhı kıyıldıktan sonra aile ateşine (ocak) selâm verir. Yine **Bahaeddin Ögel**'in cümleleriyle ifade edersek "Manas destanı kahramanlarının yaptıkları dinî törenler, bir parça İslâm tesiriyle karışık Şamanlık törenleridir." (13) Bu sebeple destan, pek çok mitoloji unsurunu düşünce sistemimize en uygun şekliyle içerisinde barındırmaktadır. Gelinlerin ocağa selâmı da destanda yer alan bu çeşit motiflerden biridir. Buna göre **Alp Semetey**'in annesi, oğluna "Akşam namazını kıl da Akboz kısrak kurban kes. Babanın ruhunu çağır." diyordu. Gelin de, nikâhtan sonra aile ateşine selâm veriyordu.

"Töböldön baytal soydurdu

Tögörök curtun cıydırdı.

Saykalga nıke kıydırdı

Üykö kirdi Ak Saykal

Enkesi selâm kıldı deyt

Otkı kelip Ak Saykal

Otkı selâm kıldı deyt..."

[Alnında beyazı bulunan genç kısrak kurban kestirdi, çevredeki halkını yığdırdı. Saykal'ın nikâhını kıydırdı... **Ak Saykal** eve girdi, eğilip selâm verdi ve ateşe gelip selâm verdi.] (14)

Görüldüğü üzere, nikâhtan sonra eve gelen gelinin yaptığı ilk iş ocağa saygısını göstermektir. Buradaki ve diğer örneklerdeki uygulamaların ateşe değil, ailenin sembolü olan ocağa yapıldığı açıktır. Nitekim ocak, ailenin ve hayatın sürdüğünü gösteren bir delil niteliği taşır.

Türk düşünce sisteminin en orijinal şeklini yansıtan destanlar, kültür tarihimiz açısından çok önemlidir. Aile ocağına kadının saygısını gösteren bu destan parçasını da iyi yorumlamak ve değerlendirmek gerekmektedir. Bu sayede bugün bütün Türk dünyasında gerçekleştirilen bu türden âdetleri en güzel şekilde yorumlayabiliriz.

Abdülkadir İnan, kadınların aile ocağına saygılarıyla ilgili olarak şunları söyler: "Yeni gelen gelinlerin ata çadırının ocağındaki ateşe selâm verdiklerini ben çok gördüm. Buna Kazaklar "tecim" derler ki, galiba, Arapça "tâzim" kelimesinin bozuntusu olsa gerek. Hocaları çok olan bölgelerde bu âdet yasak edilmiştir." (15) Bu geleneği, İslâmiyete aykırı bulunduğu için Anadolu'da bulmak çok zordur. Fakat bazı yollarla koca ocağına saygı mutlaka gösteriliyordu. Biz de bunun örneklerini aşağıda sıralamaya devam edeceğiz.

b. Âdet ve İnanmalarda Gelinler ve Ocak

Yukarıda sunduğumuz destan parçaları, bize daha eski Türk yaşayış ve düşüncesinin örneklerini göstermektedir. Millet hafızası, elbette bunları bir şekilde saklayıp bazılarını günümüze kadar sürdürülmüştür. İşte, biz de bu başlık altında bunların günümüze kadar gelebilen uygulamaları üzerinde duracağız. Konumuzla ilgili bilinen en dikkat çekici örneklerden birine göre, Altay Türkleri arasında nişanlı kızlar dahi "Zaman zaman nişanlılarının evlerine geldikçe, yere kadar eğilir, ocağa saygı gösterirlerdi. Buna karşılık da "Ocağın asla sönmesin." diye duada bulunurlardı..." (16) Anlaşılan o ki, gelinler daha o ocağa gelmeden, ona karşı olan saygılarını ispatlamak durumundaydılar.

Kazak-Kırgızlar arasında tespit edilen, gelinin ocağın etrafında üç defa dolaşması, başını ocağa değdirmesi geleneği vardır. (17) Bu uygulama bugün Anadolu'nun bazı bölgelerinde de gerçekleştirilmektedir. **Aksaray**'ın **Ortaköy** ilçesinde yapılan düğün törenlerinde gelenek, sembolik olarak yaşatılır. Buna göre, gelin, *koca ocağına* geldiği zaman, ocağın sembolü olan saç etrafında üç defa dolaştırılır. (18) Aynı uygulama **Adana**'nın **Kozan** ilçesinin bazı köylerinde isli kazan etrafında yapılarak sürdürülmektedir. (19) Yine aynı gelenekle **Makedonya**'da, **Jitinonik-Debre** Türkleri'nde de karşılaşıyoruz. Gelin, gerdeğe girmeden önce, kayın validesi onu ocağa götürür ve kafasını ocağa üç defa vurur gibi yapar. "Böylece bu ocağın kutsiyetini ve bereketini unutma, yeni mesul sensin, demiş olur." (20)

Burada sıraladığımız örneklerden de anlaşılabilir şudur ki, gelinler ve ocak arasındaki uygulamalar bütün Türk dünyasında çeşitli ve benzer şekillerde yorumlanarak gerçekleştirilmektedir.

Türk kültüründe ocağın kendisi yanında; duman, alev, is ve ışık gibi unsurlarında da bazı hikmetler aranmıştır. **Kastamonu**'da **Daday** çevresinde, gelin evinden çıkarken maya, kaşık, mih ve kül alınır. Alınan kül, damadın evine gelindiğinde, ocağın sembolü olan ekmeğin ortasına dökülür. Buradaki inanç, "Gelin, nasibi ile gelir." niyetidir. (21) Yani yapılan iş, ocağın bereketini sağlamak ve derinde bunun için verilen garantiyi göstermek içindir.

Yine, eski geleneklerini en canlı şekliyle yaşatan Altay Türklerinde gerçekleştirilen başka bir uygulamada komşular yeni gelinin evine odun getiriyorlar ve ocağa yerleştirerek, "Ocağın hiçbir zaman sönmeyin!" diye dua ediyorlar. (22) Bu gelenekte de kadınlar ve ocak arasında kutsallaştırılan bağı gösteren unsurlar vardır. Bizim bu konuyla ilgili olarak söyleyebileceğimiz şudur ki, Altay Türklerinde ocak yakmakla görevli olan kadına, başka kadınlar da yardım ediyorlardı. Bu, ancak yeni kurulan yuva ocağının yanması için bir destek olabilir. Gelin ise ocağa bakan, onu besleyen sorumluluk sahibi bir kişidir.

c. Gelinlerin Ocağa Selâmı ve Saçı

Türklerde, evliliğin sönmeyen bir ocak kurmak ya da ateş yakmak şeklinde ifade edildiğini biliyoruz. Bu durumda, ocağın ateşinin de çeşitli törenlerle selâmlanması, beslenmesi gerektiği düşünülüyor. İşte bunun için, kaynağı çok eskilere dayanan ve Türk boylarının hemen hepsinde görülen çeşitli gelenekler meydana gelmiştir. Bu anlamda verdiğimiz örneklere devam edersek, Yakutlarda kız kaçırma usûlüyle yapılan düğünlerde, delikanlının arkadaşları, kız kaçırıldıktan sonra çalı çırpıdan bir otağ (odag) yaparlar. Bu otağın kapısı yoktur. Güvey ile gelin burada üç gün kalırlar. Bunlar ateşlerini çakmak taşıyla kendileri yakmak zorundadırlar. Dışarıdan ateş ve kibrit verilmez. (23) Çünkü kibritle yakılan ateş Rus ateşi olarak değerlendirilmektedir. Bu gelenekte de ilk defa yakılan aile ateşine verilen önemi görmekteyiz. Buradan çıkarılabilecek tek yorum ise bu insanların, bir kadın ve bir erkekten meydana gelen aileyi ve temelde bir ocak kurabildiklerini ispatlıyor olmalarıdır. Yani ocak, yalnızca kurucu ailenin kendi çabasıyla yakılarak değer kazanmaktadır.

Bizim de konuyla ilgili olarak belirlediğimiz bir âdet, **Mersin**'in **Gülner** ilçesinin **Topraklık** köyünde gerçekleştirilmektedir: Düğün günü damat, dağda katırlara "çıra" yükler ve bunları gelinin evine getirir. Sabah saatlerinde, orada ocak taşı kurulur ve düğün günü kız evinde yenilecek ekmeğin bu çıralarla yapılır. Gelin alma zamanı gelince de meydana yakılan aynı ateşten gelin atlatılır. (24)

Ayşe Çınar'dan derlediğimiz bu âdete göre, eğer gelin ateşten atlarken ayakkabısını ateşin içine düşürür, gelinliğinin bir ucunu tutuşturursa evliliği yarım kalır. Kısacası bu, iyiye işaret değildir. Eğer böyle olursa bir süre sonra gelinin ya kendisi, ya eşi, ya da aile fertlerinden biri ölecek yahut da başka bir felâkete uğrayacaktır. Kaynak şahsımız **Ayşe Çınar**, köyde bunun örneklerinin çok yaşandığını da belirtmektedir. Eğer gelinin atlaması başarılı olur ve elbisesini ateşe iliştiirmez, ayakkabısını ateşin içine düşürmezse o gelin atiktir ve iyi bir ömür sürecek, geldiği ocağa hayır getirecektir. Aynı zamanda bunun bir arınma hareketi olduğunu da kaynak şahsımız ayrıca belirtmiştir.

Kendisinden bu bilgileri aldığımız kişi, uyguladıkları bu hareketin ateşe bir saygı anlamı taşıdığını söylemektedir. Ayrıca yeni bir ocak kuracak olan kadının, yine ateşle denenmiş olduğunu düşünüyoruz. Temizlenme törenleriyle ilgili olarak **Plano Carpini**'den nakledilen bilgiye göre, **Göktürk Devleti**'ne elçi olarak gönderilen Bizanslılar iki ateş arasından geçirilmişlerdi. Ateşle temizlenme törenlerinin en eskisi budur. Aynı geleneğin ya da benzerlerinin birçok yerde tören hâlinde yaşandığını da bilmekteyiz.

Yine günümüze dönersek Uygurlarda gelin kızın geçeceği yola belli aralıklarla ateş yakılır. Erkeğin evinin önüne geldiğinde gelin, kilime sarılıp ateş üzerinden geçirildikten sonra içeriye alınır. (25) Ya da **Mersin**'de uygulandığını belirlediğimiz şekilde olduğu gibi, gelin götürülürken ateş yakılıp üzerinden atlatılır. (26) **Sivas**'ın **Karaözü** kasabasında uygulanan bir başka gelin indirme âdetine göre ise gelin, attan indirilir indirilmez hemen orada hazırlanmış kül üzerine konulmuş köze bastırılır. İnanişâ göre, bu işlem gelinin geldiği eve köz gibi yapışması için uygulanır. Yani âdet, gelinin evine sahip çıkması içindir. (27)

Gelinlerin geldikleri evin ocağına bağlılıklarını ve saygılarını gösteren âdetler bütün dünya Türklüğünde görülür. Bunun en dikkat çekici örneklerinden birini yine Altay Türklerinde buluyoruz. Türk düşünce sistemini yabancı etkisinden en uzak ve özgün şekilde yaşatan bu Türk bölgesinde gelin, kayın pederinin "yurt"una girdikten sonra ocağın önünde yere kadar eğilir. Bunun üzerine kayın peder veya akrabalarından biri gelini "takdis" ederek şunları söyler:

*"Allah'ın gözleri sana baksın,
Yaşlıların takdisi sana konsun,
Yüksek Tanrının gözleri sendedir!
Yüksek adamların takdisi sendedir!
Oturduğun yerin külü bol olsun!
Koyun ve kuzu sürülerinden
Daha çok neslin olsun!"*

*Yabanî horozun yavrularından
Daha çok çocuğun olsun!
Otlaktaki çalılardan daha sık
Tarladaki ekinden daha sık olsun!
Önünde her zaman ay ışıldasın
Arkanda her zaman güneş parlasın!
Önünde, mantonun eteğinde çocuklar,
Arkanda, hayvanlardan sürüler bulunsun!
Üç yaşılı atlar kulun doğursun!
Dört yaşılı atların tohumlar bulsun!
Elbisen her zaman temiz kalsın!
At sürülerin artık zayıflamasın!
Arkan tembelleşmesin!
Hayatın uzun olsun!
Günlerin ebedî olsun!
Alınacak şey kalmadığı zaman da almalısın,
Tutulacak şey kalmadığı zaman da tutmalısın!
Aklın çabuk işlesin,
Ruhun çabuk kavrasın!
Akrabaların seninle çekişmesin,
Omuz bağların seni ezmesin!
Altındaki zemin demir gibi sağlam olsun!
Sana karşı gelenlere demir gibi davranmalısın!
Mangalın taş gibi sağlam olsun!
Külün yığınlar yapsın!
Yaşadığın yer sıcak olsun!
Ateşin her zaman sıcak versin!
Gıdan besleyici olsun!
Aşların bol bol aksın!
Evinde elbisen çok olsun!
İçine girdiğin ev ne güzeldir!
Tanrı iradeni kuvvetlendirsin.
Bir ardıl doğurasın.*

*Kolundan hasta olmayasın!
Koltuk altların ağırmasın!
Haşmetli bir oğlun olsun!
Birçok ziyafetler hazırlayasın!
Yüz, yüz yıllar yaşayasın
Sürekli bir yarış atına binesin!" (28)*

Bu duada da daha önce belirttiğimiz ateşin temizleyici gücü ve gelin gelecek kızın her türlü kötülükten sıyrılarak gelmesi fikriyle karşılaşırız. Bu, elbette ateş aracılığıyla yapılıyordu. Yukarıdaki duada eve yeni gelen geline, "Oturduğun yerin külü bol olsun." denmektedir. Söyleyebileceğimiz şudur ki, ancak yanan ve yakacağı bol olan bir ocağın külü bol olabilir. Bu da her hâlde zenginlik ve bereketi sembolize eder. Duanın devamında ocaktan bereketle, zenginlikle, ferahlıkla ilgili pek çok şey istenirken "Mangalın taş gibi sağlam olsun!" deniliyor. Burada, önemli olan şudur ki bu istekler, Tanrıya iletilmesi için ocak başında yapılmaktadır. Ayrıca bu geleneğin, ocağa selâm ve saygıyı sunmak olarak da değerlendirildiğini biliyoruz.

Yukarıda sunmaya çalıştığımız bu türden örneklerin sayısını arttırabiliriz. Oysa asıl önemli olan, böyle inanışların kökünde yatan düşüncedir. Biz de gelinlere uygulatılan ocakla ilgili bu çeşit geleneklerin sebebini yine diğer bir gelenekle açıklamayı uygun gördük. **Sivas'ta** çocuğu olmayan kadınlar tandır bacasından geçiriliyor. Tandırın Türk kültür hayatındaki yerini yaşı ellinin üzerinde olan hemen herkes hatırlayacaktır. İnsanlar için evin merkezi olan ocak, ısınmak için kullanılan tek yer idi. Üstelik yemekler onun üzerinde pişirilmekteydi. Uzun kış gecelerinde, insanlar ayaklarını ona doğru yöneltip uzun ve tatlı sohbetler ediyorlardı. Kısacası daha eski zamanlarda evin en önemli merkezi burasıydı. Dolayısıyla Türk insanı, bu önemli yere kutsallık yükleyip, burayla ilgili çeşitli inanışlar geliştirmiştir. İşte bu düşüncenin, yaşayışın sahipleri, uğursuz sayılan ve çocuğu olmayan gelini de ocağın bacasından geçirmektedirler. (29) Zaten Türk inanış sistemi incelendiğinde, bacaların Tanrıyla haberleşmek için önemli bir vasıta olduğu görülecektir. Soyunun devamı için kadına bu yeteneği vermesi beklenen unsur da isli tandır bacası oluyor.

Buraya kadar verdiğimiz örneklerde bir konuyla karşılaşırız: Gelinlerin ocaktan istedikleri bir şeyler vardır. Kadın, bu istekleri yerine gelmiyorsa yine o kutsal yere gidiyor ve eğer oradan geçebilirse, sahibi olduğu ocağı alevlendirebilme yeteneğine kavuşuyor. Ayrıca, üzerindeki uğursuzluktan kurtulmuş oluyor. Bunlar, sebep sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirildiğinde bu düşünce sisteminin daha rahat anlaşılabilirliğini düşünürüz.

ç. Odun Ümmecisi ve “Allah senin oğluna da göstereyim.” Duası Üzerine

Yine konumuzla ilgili olarak Anadolu'nun bazı bölgelerinde uygulanan *Odun ümmecisi* geleneğinden bahsetmek istiyoruz. Âdete göre, "Odun ümmecisi" olarak bilinen bir grup, düğün başlayınca eşeklerle dağa oduna gider. "Dayı Başı" denilen ve bunlara başkanlık eden kişi, yaklaşık yüz eşek yükü gelen bu odunlardan seçtiklerini bir delikanlıyla kız evine gönderir. Ardından köye geldikleri zaman bütün delikanlılar toplanır. Köyün içinde dolaşan delikanlılar evlere bir iki odun atıp, "Allah senin oğluna da göstereyim." diye duada bulunur. Evin sahibi de tavuk, yağ, şeker, vb. bir hediye verir. Delikanlılar, sonunda birleşip topladıkları tavukları birkaç gün boyunca yerler. (30)

Yukarıda sunduğumuz gelenekte, "Allah, senin oğluna da versin." diyen delikanlıların yaptıkları iş bellidir. Gerçekleştirilecek düğünle yeni bir ocak kurulacaktır ve onlar da bu ocağın tütmesini sağlamak için odun getirmektedirler. Bu gençler, söz konusu duayı edip, ev sahibine ileride oğulları tarafından kurulacak ocak için birkaç odun vermişlerdir bile. Sonuçta bu ocak ancak ona bir bakıcı (gelin) alındığında kurulmuyor muydu? İşte varmak istediğimiz sonuç şudur: Türk kültüründe yeni ocak kurmak, erkeğe verilen çok önemli bir görevdir. Ancak, onu besleyip bakacak olan da, o ocağın kadınıdır. Türk dünyasındaki düğün âdetleri içerisinde yer alan bütün bu türden gelenekler de işte bu düşüncede kendisi yer bulabilecektir. Dikkat edilirse gözden geçirdiğimiz bütün geleneklerde bir ocağa bakıcı olarak seçilen kadın da önce o ocağa saygısını sunup daha sonra ondan istediği faydaları söylemektedir.

d. Düğün Türkülerinde Ocak

Konuyla ilgili olarak ele alacağımız son husus da gelinler için söylenen düğün türküleridir. Türkiye'de düğün türkülerini incelediğimiz zaman gelin ve kurulacak ocak ile ilgili çeşitli motifler olduğunu fark ettik. Hamit Zübeyr Koşay'ın Türkiye Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme adlı kitabında naklettiği düğün türküsü bu konu için çok anlamlı bir örnektir:

*"Odun alır kucağına
Varır elin ocağına
El oğlunun kucağına
Ney ney neyleyeyim aman." (31)*

Gelin, "elin ocağına", kucağında odunlarla geliyor. Bu fikrin Türkiye'deki Türkmenlerin, "Er obanın alafı, kız evin közüdür." (32) görüşüyle paralellik gösterdiğini düşünüyoruz. Yani erkek alevdir, yanar fakat o obanın ateşidir, evde saklı değildir. Kadın ise evden, evdeki ateşten sorumludur. Bu yüzden kadın, evin közünü söndürmemek için kucağında odunlarla geliyor.

Yine aynı düşüncenin bir başka örneğinden bahsedelim: **Makedonya**'da **Vlondova** Yörük Türklerinde, evlilik öncesi istetmelerde, "Dünür Gitme" âdetleri vardır. Buna göre oğlan babası, kız evine varınca ocağın etrafında oturur ve ateşi karıştırır. (33) Bizim buradan anladığımıza göre, kız babasının ocağını karıştıran baba, ocağını her zaman bekleyecek bir köz ve bakıcı istiyor.

Anadolu'nun pek çok yerinde söylenen türkülerde sahip olduğumuz kültürle ilgili birçok konuyla karşılaşılıyor. Benim de çocukluğumdan bu yana annemden pek çok defa dinlediğim bir türküde, Türk insanının hayatında ocağın yerini alan Tandır, bir gelin adı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hikâyeye göre evlendikten sonra çalışmak için **Adana** civarına gurbete giden bir adam, tam on sekiz yıl memleketine dönmez ve eşini görmez. Bu arada, yeni gelin olan kadın ise evini, ocağını terk etmemektedir. Aynı zamanda kadının, kendisini bu kadar uzun süre görmeyen kocasından bir de oğlu olmuştur. Nihayet evini ocağını hatırlayıp memleketine dönen koca, eşini on sekiz yaşında bir delikanlı ile görünce, onun hakkında yanılır ve bu sırada şu türküyü söyler:

*Akşamınan Tandır Gelin
Kandilini yandır gelin
Yanıdaki şu yiğidi
N'olur bana bildir gelin.*

Tandır Gelin de şu cevabı verir:

*Akşamınan tandırmışım
Kandilimi yandırmışım
Yanımdaki bu yiğidi
Gül memeden emzirmişim. (34)*

Biz bu türküyü konumuz açısından çok anlamlı bulmaktayız. Nitekim kocası evini, ocağını bırakıp gittiği, kendisini yıllarca arayıp sormadığı hâlde o, evine ve ocağına bakmaya devam eden kadının adı, **Tandır Gelin**'dir. Şimdi burada Türkmenler'in "Er obanın alafı, kız evin közü." anlayışı ispatlanmış oluyor. Konuyu bu şekilde ortaya koyunca, durumun sıradan bir tesadüf olmadığı açıkça hissedilmektedir. Görüldüğü gibi Türk kültüründe aile ocağı ile gelin arasında bir şekilde bir ilişki mutlaka kurulmaktadır.

Yine başka bir türküde:

*Ocak başında beşiği
Sofrada kaldı kaşığı
Kız (gelin) evlerin yakışığı*

*Gelin hoş geldin
Ağama eş geldin. (35)*

Bir başka düğün türküsünde de şöyle sesleniliyor:

*Çaktılar ocak taşını,
Gurdular düğün aşını,
Gız sabahtan gideceksin
Çok ağlatman gardaşını (36)*

Elbette biz bunları söylerken ocak kuranın erkek olduğunu unutmuyoruz. Geleneğe göre ocağı erkek kurar, kadın ise onun bakıcısıdır. Bunu dile getiren bir türkümüz ise şöyledir:

*Sandığım dolu bezinen
Yüreğim yandı közünen
Komşular bir oğlan verin
Ocak mı yanar kızınan (37)*

Yalnız bu konuyu karıştırmamalıyız. Mesele şudur ki erkek, ocağın kurucusu ve sahibidir. Onu yaşatıp yakmak ise kadına aittir. Bu da zaten şu anda konumuzu yakından ilgilendiren asıl husustur.

Sonuç

Bu incelememizde ortaya koyduğumuz belgelerde görüldüğü gibi bütün Türk dünyasında ocak ve gelinler arasında bir bağ kurulduğunu ortaya koymaya çalıştık. Aynı zamanda, kurulan bu bağda yine bütün Türk dünyasında bir benzerlik ve yakınlık içerisinde olduğunu da göstermeye çalıştık. Bu benzerlik ve yakınlık, sunduğumuz destan parçalarına ve geleneklerin eskiliğine bağlı olarak kaynakları çok eskilerde yatan Türk inanç sistemine dayanmaktadır. Önemli olan ise bizlerin bir şekilde bu bağı bulup gün yüzüne çıkarmamız ve Türk kültür birliğine hizmet edecek böyle küçük taşları yerlerine yerleştirmemizdir. Konuyu destekleyecek pek çok örneğin gerek Türkiye Türklüğünde ve gerekse Türkiye dışındaki Türklere çoğaltılabileceğini belirtmek istiyoruz. Ancak bizim burada yaptığımız yalnızca konuyu anlatabilecek örnekleri seçmektir. Önemli olan da zaten şimdilik bunları ortaya çıkarabilmektir.

NOTLAR

1. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. II, Ankara 1995, 502.
2. *age.*, 504.
3. ay.
4. Metin Ergun, *Alıp Manaş*, Ankara 1998, 102.
5. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, C. I, Ankara 1994, 74.
6. *age.*, 67-77.
7. Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, C. I, Ankara 1993, 105.
8. Sevilay Tekfidan, *Türk Kültüründe Ateş Kültü*, Konya 1999, 41, bitirme tezi.
9. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1995, 131.
10. Zekeriya Karadavut - Mustafa Aksoy, "Kırgız Gelenekleri ve Abramzon", *Türk Yurdu*, 21 (171), Kasım 2001, 58-61.
11. Ögel II, 503.
12. *age.*, 510.
13. ay.
14. Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, C. I, Ankara 1987, 140-141.
15. ay.
16. Ögel II, 512.
17. Hikmet Tanyu, "Ateşle İlgili İnançlar", *Birinci Uluslar Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. IV, Ankara 1976, 292.
18. Sevim Tekfidan, Ortaköy (Aksaray) 1952, ilkokul mezunu, ev hanımı.
19. Mustafa Türkeli, Kozan 1975, üniversite mezunu, öğretmen.
20. Yaşar Kalafat, *Makedonya Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnançları*, İstanbul 1994, 39.
21. Ata Erdoğan, *Kastamonu Folkloru 2*, Kastamonu 1993, 146.
22. Ögel II, 505.
23. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, 166.
24. Ayşe Çınar, Mersin 1985, ilköğretim, annesinden duymuş.
25. Abdülkerim Rahman, *Uygur Folkloru*, (çev: Soner Yalçın - Erkin Emet), Ankara 1996, 107.
26. Rahman, 138.
27. Ahmet Özerdem, *Tarihi Kültürü ve Folkloruyla Karaözü*, Ankara 1994, 109-110.

28. Willhelm Radloff, *Sibiryadan Seçmeler*, (çev. Ahmet Temir), İstanbul 1976, 177-178.
29. Yavuz Bülent Bakiler, "Sivas'ta Batıl İtikatlar", *Sivas Folkloru*, 2 (14), Mart 1974, 8.
30. *Selçuk Üniversitesi Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivi*.
Derleyen: Ümit Türk, kaynak kişi: Tahsin Tüfekçioğlu.
31. Hamit Zübeyr Koşay, *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Ankara 1944, 172.
32. Ali Rıza Yalman [Yalgın], *Cenupta Türkmen Oymakları*, C. II, Ankara 1933, 66.
33. Kalafat, 30.
34. Hayrettin İvgin, "Tandır Gelin", *Sivas Folkloru*, 7 (76-77), Mayıs-Haziran 1979, 20.
35. Mehmet Ali Tipi, "Konya'nın Bozkır İlçesinde Kız İsteme, Nişan ve Düğün", *Türk Folklor Araştırmaları*, 6 (127), Şubat 1960, 2091.
36. *Selçuk Üniversitesi Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Arşivi*.
Derleyen: F. Demet Eker, kaynak kişi: Fazilet Loğoğlu.
37. Özerdem, 109.